

Tobiae occurrere apud alios historicos. Non solum enim apud scriptores rerum Assyriacarum, ubi haec accidisse dicuntur, sed etiam apud Iosephum Flavius qui res Iudaeorum diligentissime persequitur, altum de hac historia silentium deprehenditur, quod profecto eiusdem historiae falsitatem arguit.

Haec sunt praecipuae obiectiones, quae contra historiam Tobiae afferri solent: quibus ita breviter respondemus.

I. Responsio ad difficultates de Angelo Raphaelae.

Falsum omnino est in verbis et factis Raphaelis mendacium contineri. Angelus enim ille ut beneficium Tobiae praestaret iuxta missionem a Deo acceptam, suam personam variis modis occultare studuit, in quo quidem nullum crimen est. Aliud est enim mentiri, aliud veritatem occultare, etiamsi aliorum error inde sequatur, praesertim si id ad ipsorum bonum et salutem fiat. Quare etiam Christus simili ratione seipsum occultavit quando Mariae Magdalena apparuit sub specie hortulani, ut non statim ab illa agnosceretur (Io. XX, 14, 15), et iterum quando duobus discipulis in pagum Emmaus euntibus speciem peregrini obtulit, quae eos prohibuit ne magistrum agnoscerent (Luc. XXIV, 13 seq.). Accedit quod angeli, cum alterius naturae sint, nec nisi in assumpta aliqua specie a nobis videri possint, quando humano modo cum hominibus conversantur iuxta eandem sensibilem speciem loqui et agere possunt, ac debent, quamvis haec a reali eorum natura maxime differat. Itaque prima Angeli responsio, qua dicit se ex filiis Israel esse, sequae omnia itinera Medorum ambulasse affirmat, eo sensu intelligenda est, quod idem Azarias, cuius formam Angelus praeseferebat, haec omnia praestiterit. Si enim Angelo licuit determinatae cuiusdam personae speciem praeseferre, potuit etiam sub hoc respectu eiusdem personae qualitates et gesta sibi tribuere ut seipsum occultaret. Vel etiam praefatae Angeli responsiones possent de ipsa Angeli persona non autem de forma assumpta intelligi, quo in casu oporteret eas in sensu latiore et subiecto accommodate explicare. Scilicet cum dicit se ex filiis Israel esse non ita intelligendum est quod eiusdem naturae ac stirpis fuerit, sed quod deputatus ad filiorum Israel custodiam, et eorum saluti diligenter et ex toto animo invigilans ad illorum gentem quodammodo pertinebat. Quod autem dicit se vias omnes Medorum calcasse id accipiendum est modo angelicae naturae accommodato scilicet quod

praesentiam suam modo huic, modo illi civitati, vel provinciae ubi Hebraei dispersi erant exhibuerit, et ab uno in alterum locum quo variae viae perducebant transierit. Quare in hisce responsionibus nihil aliud occurreret quam levis ambiguitas, seu amphibologia, quam in nonnullis casibus licite adhiberi posse omnes concedunt. Ad alteram responsionem angeli (V, 18): « *Ego sum Azarias Ananiae magni filius* » eadem animadvertenda sunt. Vel enim verba illa ad assumptam speciem sunt referenda et explicari debent: « *Ego sum specie tenus, et quod attinet ad humanum consortium* » vel de ipso angelo intelligi possunt, sed in sensu improprio et paullisper diverso. Siquidem nomina quibus utitur aliquid significant Angeli naturae et conditioni omnino conveniens: Azarias significat auxilium Domini vel a Domino, Ananias Deus occultus, vel in nubibus habitans, cuius proinde Raphael potuit se dicere filium, cum aliquando Angeli *filius Dei* vocentur in Sacra Scriptura (Iob XXXVIII, 7). Denique responsio Angeli, qua dicit se et Tobiam ad *Tribum Nephtali* pertinere (VII, 3) una vel altera ex rationibus exponenda est quibus diximus prima angeli verba intelligi posse.

II. Respondetur alteri obiectionum classi.

Quod piscis immanis Tobiam invaserit mirum non est, cum id de pluribus piscibus naturalis historiae scriptores affirmant, et experientia doceat. Medicinalis vero vis quae illius piscis visceribus indita fuisse dicitur potuit imprimis naturalis esse, saltem in eo quod pertinet ad oculorum morbos abigendos, quamvis Tobias vim illam ignoraret: vel etiam remedia illa per se efficacia non erant, sed tantum disponebant ad sanitatem quae tandem angelica virtute perficiebatur, ut melius apparebit in sequenti responsione.

Nunc vero dicendum de contradictione quae existere videtur inter IX, 3 et VI, 6 coll. III, 7. Difficultas in eo est quod Tobias cum in domo Raguelis degeret quae erat in Rages civitate Medorum misisse dicitur Angelum ad Gabelum in Rages civitatem Medorum. Huic difficultati diversae ab interpretibus responsiones dari solent.

Prima responsio quam profert Medina (De recta fide Lib. VI. Cap. 14) nodum praecidit supponens mendum irrepisse in Vulgatam latinam Tob. III, 7 ubi pro *Rages Medorum* legendum potius sit *Eebatane Medorum*, ita ut domus Raguelis et Sarae Eebatanis esset, unde postea in Rages Medorum angelus mitti potuit (XI, 3). Nec deest ratio suspicandi hunc errorem. Nam in graeca versione

legitur III, 7 loco Rages Medorum εν Εβρατζνοις της Μηδιας, et etiam syriaca versio, et duae hebraicae versiones Munsterii et Fagii habent Echatanis, quibus Glaire addit antiquum codicem latinae versionis in collectione Saint-Germain Des Prés. Bellarminus Lib. I. De Verbo Dei Cap. XI hanc hypothesim reiecit ob nimiam differentiam inter voces Echatanis et Rages. Verum frequenter accidit ut notarii unam vocem alteri omnino dissimili substituant, cum scilicet analogia locorum, et memoriae lapsus errorem parere possunt. In casu nostro Rages Medorum toties in libro Tobiae nominata scriptoris animam ita occupare potuit, ut eam scriberet etiam ubi Echatanis scribendum fuisset, praesertim cum vox *Medorum* utrobique occurrat.

*Alter*a responsio est eorum, qui nullum errorem in Vulgata editione supponentes animadvertunt nomen *Rages* tum urbem, tum integram provinciam aetate Tobiae designasse, et in eius libro modo unam, modo alteram significationem praeseferre. Scilicet Gabelus, ad quem Angelus missus est, in urbe Rages morabatur, Raguclis autem et Sarae domus, ubi erat Tobias, non in eadem urbe, sed in eadem provincia, quae item Rages vocabatur, existebat, scilicet, ut aliae versiones speciatim indicant, in Urbe Echatanis, quae in eadem provincia Rages continebatur. Nec obstat quod dicitur Tob. III, 7 Sarae domum fuisse in Rages *civitate* Medorum. Siquidem vox *civitas* aliquando etiam de integra provincia usurpatur a Latinis, et in Chaldaica lingua, qua librum Tobiae scriptum fuisse scimus, vox כְּדִינְתָא vel כְּדִינְתָא (*medina, medintha*) tum provinciam tum urbem significat.

Tertia responsio est illorum, qui supponunt duas Rages in regione Medorum fuisse sicut in Palestina duae erant Bethlem, et in Europa duae sunt Viennae, duo Lugduna, plures Augustae etc. Quare domus Raguclis et domus Gabeli in duabus urbibus diversis extitissent, ita ut ab una ad aliam mitti potuerit Angelus. Sacer Textus (V, 8) hanc hypothesim confirmare videtur cum urbem Gabeli designans aliquid addit ad illam determinandam inquires: « qui moratur in Rages civitate Medorum, quae posita est in monte Echatanis. »

Quarta responsio quam sequitur Bellarminus, quaeque inter recentiores communior videtur, distinguit urbem Rages proprie dictam ab eius vicinis vel suburbanis, quae latiori quodam sensu

eodem nomine appellari possunt, quemadmodum qui in agro Romano moratur, etiam pluribus milliariis procul ab Urbe, Romae esse dicitur. Itaque supponunt domum quidem Raguclis in urbe Rages fuisse, ibique Tobiam Sarae nupsisse, dein vero ad nuptialia festa celebranda totam familiam cum Tobia in suburbanam villam concessisse, quae ita vicina esset ut lato sensu dici posset esse in Rages Medorum, et ita distans ut inde mittendus fuerit Raphael in urbem Rages ad Gabelum conveniendum. Quod etiam videtur confirmari ex eo quod Gabelus ab Angelo nomine Tobiae invitatus statim ad locum ubi sponsi erant se contulit, et ad nuptiale convivium venit tamquam ad vicinum locum, ut textus narrationis indicat (IX, 3-12)

Quinta denique responsio est illa, quam proponit laudatus Glaire, scilicet familiam Raguclis in urbe Rages primum habitasse, ubi septem Sarae mariti a Daemone occisi sunt, postea vero domicilium mutasse. Quod quidem verosimile videtur tum ob timorem vindictae ex parte propinquorum alicuius ex viris occasione matrimonii interfectis, tum ad dolorem leniendum et tristes reminiscencias obliterandas, tum denique ob speciale Providentiae Divinae consilium. Nec Scriptura huiusmodi hypothesim excludit: quamvis enim Tob. III dicat Saram in Rages Medorum commoratum fuisse antequam Tobias cum Angelo ad eam venirent, non tamen clare affirmat eam ibidem mansisse usque ad nuptiarum celebrationem. Haec tamen responsio aliquantum violenta videtur consideratis verbis Cap. VI, 6-11 ubi videtur Raguclis familia exhiberi in praefata urbe commorans cum Tobias venit, et Sarae nupsit.

Omnes istae responsiones plus minus probabiles sunt, et contradictionem omnem inter libri narrationes apparentem remouent.

III. Responsio ad tertium obiectionum caput.

Quae narrantur de Asmodeo daemone mira quidem sunt, sed minime absurda. Nihil scilicet absurdi reperitur sive in agendi ratione daemonis erga Saram eiusque viros, sive in modo quo dicitur a Tobia expulsus et ab Angelo religatus.

Ad *primum* quod attinet mirum non est Daemonem hominibus nocere velle, quod semper desiderat et quantum a Deo permittitur etiam perficit, ut ipsa Scriptura et Ecclesiasticae historiae passim testantur. Id autem facilius admitti potest cum hominis culpa intercedit, quam in septem illis viris locum habuisse communiter

reperiri, qui pariter admotus naribus daemone a corpore abigebat, quamvis hoc fabulosum videatur: denique in ipsa sacra Scriptura occurrit factum Davidis sonitu citharae expellentis *spiritum malum* a Saule 1 Reg. XVI, 23: « David tollebat citharam et percutiebat manu sua, et refocillabatur Saul, et levius habebat; *recedebat enim ab eo spiritus malus* » scilicet per contrariam dispositionem in Saule inductam, quemadmodum in casu nostro factum dicimus.

Utraque sententia simul coniungi potest si dicatur daemonium indirecte quidem, seu dispositive, per fumum electum fuisse, directe autem et efficienter ab Angelo, cuius virtute coactum fuit discedere, et procul abire.

Hic vero nova difficultas oritur ex modo quo Angelus Raphael dicitur daemone Asmodaem abegisse VIII, 3. Dicit enim Textus: « *Tunc Raphael angelus apprehendit daemonium, et reliquit illud in deserto superioris Aegypti.* » Quomodo, inquit adversarii, potest apprehendi purus spiritus? Quomodo vinculis alligari potest? quomodo denique hic locum habet desertum Aegypti, quasi posset Diabolus loco includi, aut non idem fuerit illum in quamvis aliam regionem ablegare? Respondemus haec omnia metaphoricis locutionibus expressa fuisse a Sacra Scriptura, eaque profecto intelligenda esse modo spiritibus conveniente. Itaque apprehendere daemonium significat superiori virtute illud cogere; illud autem religare est eius naturalem virtutem impedire, ne aliis noceat; denique ad regionem aliquam illud coartare est illi exercitium suae potestatis non permittere extra aliquem determinatum locum. In quibus omnibus nihil est quod spirituali naturae repugnet, Nec desunt similes locutiones in aliis Scripturae locis. Ita in Apocalypsi XX, 2 similia prorsus leguntur: « Et apprehendit (Angelus) draconem serpentem antiquum, qui est diabolus et Satanas, et ligavit eum per annos mille. » Similia occurrunt in Epist. Iudae v. 6: « Angelos vero, inquit, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium in iudicium magni diei *vinculis aeternis* sub caligine reservavit. » Vid. etiam 2. Pet. II, 4. Sed curram dicitur in deserto superioris Aegypti religatum fuisse diabolum? Resp. fortasse haec verba metaphoricè intelligi posse ita ut dictum sit *in deserto Aegypti* ad indicandum in genere locum remotum, et ubi diabolus nocere non possit. Verum etiam si proprie

ea verba accipiantur nihil est quod fidem superet; quamvis enim non sint haec curiose inquirenda, facile intelligitur locum illum relegationi Asmodae convenientissimum fuisse, ut scilicet in incultum et desertum locum abigeretur ubi suam nocendi voluntatem contra homines exercere non posset. Nam desertum superioris Aegypti est regio Thebaidos, quae diu post ob anachoretarum sanctitatem celebris evasit, tunc vero nullos habebat incolas et omnino invia et horrida erat ut eam describit Hieronymus Comm. in Ezech. XXX: « Ibi, inquit, Nilus innavigabilis est, et cataractarum fragor, et omnia invia, plenaque serpentum, et venenatorum animantium. » Optimas proinde locus in quo diabolus divina virtute coerceretur, qui etiam in Evangelio Matth. XII, 43, Luc. XI, 24 dicitur postquam ab homine exierit ambulare *per loca arida et inaquosa*, nec requiem invenire. Ex Ecclesiastica historia scimus in praefato deserto Thebaidos sanctos Eremitas ex. gr. Pacomium, Antonium, Macharium, aliosque saepe cum daemone collectatos fuisse etiam visibilibus et physice eius apparentibus, et nocere conantibus.

IV. Solutio postremae difficultatis ex silentio historiae profanae.

Ab huiusmodi obiectione breviter nos expediemus. Silentium quorundam auctorum contra positivum aliorum testimonium nihil valere saepe alias observatum est, praesertim cum facta eiusmodi sint ut nulla fuerit aliis auctoribus occasio ea commemorandi. Porro Tobiae historia quantumvis pulchra, et utilitate plena, privati tamen hominis privataeque familiae historia est. Nihil igitur mirum si historiae Assyriacae scriptores, aut Ios. Flavius Hebraeorum historiam narrans dum publicos utriusque gentis eventus et factorum seriem referunt Tobiae facta neglexerint. Accedit, ad Iosephum quod attinet, eum sibi proposuisse sacram Hebraeorum historiam pertexere quae in canonicis eorum libris continetur: iamvero liber Tobiae nec hebraice scriptus erat, nec in Esdrino sacrarum librorum canone recensetur. Quinimo nonnullas etiam historias in canonem relatas aliquando citatas auctor omisit, ex. gr. historiam Iobi. Assyriorum vero libros, seu laterculos fictiles cum inscriptionibus, licet quamplurimos nunc habeamus, nondum tamen certa et continuata historia ex his colligi potuit: quare nec probare possunt adversarii neminem ex illis de Tobia scripsisse.

§. VI. De morali doctrina librorum V. T.

Postquam praecipuas difficultates enodavimus, quae contra *historiam* nostrorum librorum afferri solent, operae pretium erit pauca subicere de iis, quae contra *moralem* eorundem doctrinam obijciuntur. Haec quidem libros *morales* et *sapientiales* imprimis respiciunt, praesertim vero Psalmos, Canticum et Ecclesiasten. De iis quae contra Canticum Salomonis afferuntur sufficere possunt quae paucis perstrinximus cum de illo libro loqueremur, ubi ostendimus non de imparo aut carnali amore ibi sermonem esse, sed de legitimo, mystico ac spirituali. Hic itaque breviter dicemus de psalmis et de Ecclesiaste. De quibus sit sequens

THESIS XXXVI.

Libri morales V. T. praesertim Psalmi et Ecclesiastes nihil continent, quod rectae rationi aut bonis moribus repugnet.

Pars I. Obiectiones morales contra librum Psalorum.

Obiiciunt 1° in Psalmis frequenter apparere odium inimicorum, et studium vindictae. Huc pertinent praesertim *imprecationem*, quae passim in eo libro occurrunt, praecipue vero in ps. 108, qui totus imprecationibus teterrimis contextitur adversus David inimicos. Et primo quidem de *malis temporalibus* legitur: « Constitue super eum peccatorem: et diabolus stet a dextris eius..., fiant dies eius pauci.... scrutetur foenerator omnem substantiam eius: et diripiant alieni labores eius.... et dispereat de terra memoria eius etc. (vv. 6. 8. 11. 13). Quinimo non solum temporalia mala inimico desiderantur, sed etiam *spiritualia*, quod in nullo casu licet. Huc pertinent illa: « Cum indicatur exeat condemnatus, et oratio eius fiat in peccatum.... In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Domini.... fiant contra Dominum semper » (7, 14, 15). Denique non solum contra inimicos ipsos sed etiam contra *innocentes* eorum filios et uxores imprecationes diriguntur: quo pertinent verba illa: « Fiant filii eius orphani, et uxor eius vidua. Nutantes transferantur filii eius, et mendicent: et eiciantur de habitationibus suis.... fiant nati eius in interitum » et similia (9, 10, 13). Haec certe cum virtute et morum sanctitate conciliari non possunt.

Similia occurrunt in aliis psalmis adversus peccatores et inimicos. Ita ex gr. ps. 9, 18: « Convertantur peccatores in infernum » et in ps. 34, 8: « Fiant tanquam pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos. Fiat via illorum tenebrae et lubricum, et angelus Domini persequens eos. » Item ps. 34, 16: « Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes » et ps. 36, 9. contra inimicorum filios: « Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram. »

Obiic. 2° In Psalmis non rectam ideam futurae vitae et immortalitatis animorum proponi. Tale est illud ps. 6. 6: « Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem (idest in sepulchro) quis confitebitur tibi? » et illud ps. 113. 17, 18: « Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendant in infernum: sed nos qui vivimus benedicimus Domino » idest post hanc vitam animae iustorum superstites non sunt. Quibus simile est quod legitur in ps. 87, 6, 12: « Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius et ipsi de manu tua repulsi sunt.... Numquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam? numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua? etc. »

Haec sunt quae adversus *moralem* doctrinam Psalorum obiici solent: quibus breviter respondebimus.

Resp. ad 1^{am}. Imprecationes psalorum nequaquam pravum ulciscendi animum continent, sed vel iustitiae zelum, vel vaticinium aut simplicem praedictionem modo optativo vel imperativo expressam, vel meram exaggerationem orientali poetico stylo propriam. Et sane illicitae vindictae studium in Regio Psalte admittere non possumus cum mitissimum eius ingenium, et mirabilis prorsus mansuetudo aliunde nota sit. David enim incredibili animi moderatione Saulis persecutionem toleravit, et quin mortem aut mala eidem optaret, eum contra defendit, et ab eo laedendo abstinuit cum in spelunca occasio sese opportuna obtulit illum occidendi (1 Reg. XXI–XXIII, XXIV, 4–10); denique mortuum flevit, et iuvenem qui vitam illi eripuisse gloriabatur severe punivit (2 Reg. 1). Tum vero filium Saulis Isboseth a praefectis militum occisum pariter doluit, et occisores morte mulctavit (2 Reg. IV), diligenterque quaesivit aliquem de modo Saul cui misericordiam ostenderet, et cum Miphiboseth Saulis nepotem claudum invenisset ei restituit omnes agros Saulis, eumque ad quotidianae mensae consortium admisit

(ib. IX, 1, 13). Eandem mansuetudinem ostendit erga rebellem filium Absalon (2 Reg. XV. XVIII), quinimo etiam Semei atrocissimam iniuriam sibi inferenti pepercit, suisque militibus prohibuit ne eum occiderent (ib. XVI, 5-12). Haec et alia praeclara mansuetudinis exempla in historia David occurrunt: quare legimus in principio ps. 131: « Memento Domine David, et *omnis mansuetudinis eius* » (ut est in Vulgata), et in ps. 7, 5 ipse David aiebat: « Si reddidi retribuendis mihi mala decidam merito ab inimicis meis inanis. » Post haec liberum non est praeferas Psalmorum imprecationes in malum sensum trahere, sed benigne explicandae sunt. Quod quidem variis modis fieri potest pro varia occasione, et diverso locorum contextu. Sanctus Thomas huic objectioni respondens, 2, 2 Quaest. 23, Art. VI, ad 3 tres modos indicat inquiring: « Huiusmodi imprecationes, quae in sacra Scriptura inveniuntur tripliciter possunt intelligi. Uno modo *per modum praenuntiationis* non per modum optationis, ut sit sensus: *convertantur peccatores in infernum*, idest, *convertentur*. Alio modo per modum *optationis*, ut tamen desiderium optantis non referatur ad poenam hominum, sed ad *iustitiam* punientis secundum illud ps. 57: *laetabitur iustus cum viderit vindictam*, quia nec ipse Deus puniens laetatur in perditione impiorum, ut dicitur Sap. I, sed in sua iustitia, quia: *Iustus Dominus et iustitias dilexit* (ps. 10). Tertio ut desiderium referatur ad *remotionem culpae*, non ad ipsam poenam, ut scilicet peccata destruantur, et homines remaneant. § Hucusque Angelicus Doctor.

Ad *primum modum* quod attinet communior haec est sanctorum Patrum expositio ut ex. gr. Hieronymi, Augustini, Chrysostomi, Eusebii, Theodreti etc. qui etiam *praedictiones* illas in ps. 108 ad Iudam proditorem speciatim referunt. Quod autem formulae illae imperativae vel optativae ut merae praedictiones haberi possint ex indole grammaticae hebraicae oritur, in qua deest tertia persona imperativi ac pro illa tertia futuri adhibetur: quare in hebraico textu omnes praeferatae imprecationes per futurum efferruntur, et licet a Vulgata per formam imperativam reddantur, per futurum latinum aequae reddi possunt. Quod etiam in aliis Scripturae locis observatur ex. gr. Is. XIII, 16, Os. XIV, 1 ubi Vulgata Latina optativum habet, sed proprie futurum intelligendum est. Haec quidem expositio si non omnibus obiectis locis, saltem ple-

risque applicari potest. Ad *secundum modum* quod attinet etiam tempus imperativum vel optativum retineatur, adhuc tamen defendi et laudari possunt Psalmorum imprecationes, si scilicet poenae impiis desiderari dicantur non ex privatae vindictae amore, sed ex iustitiae zelo, ut nempe ordo violatus reparetur, ut innocentes ab iniqua oppressione liberentur, ut tandem Dei providentia ac sanctitas ab impiorum calumnia vindicetur, qui peccatorum prosperitatem intuentes ipsam Dei providentiam irrident et negant. Huiusmodi affectus ac zelus eo magis in David supponendus est quod ipse rex esset populi electi, simulque propheta & divinae voluntatis interpres, eiusque persecutores eodem tempore et totius populi, et Dei omnipotentis hostes essent. Quinimo quum ipse Dei nomine et Spiritu Sancto inspirante ea scriberet, ipsius Dei, ut ita dicam, affectus induebat et exprimebat, qui quidem impiorum punitionem non solum temporalem sed etiam aeternam, supposita eorum finali obstinatione, iustissime probat et vult, et cui vindicta maxime convenit iuxta illud Deut. XXXII, 35: « Mea est ultio, et ego retribuam in tempore. » Tertius denique *modus* a S. Thoma indicatus, quod nempe desiderium imprecantis non referatur praecise ad poenam infligendam, sed potius ad *culpam removendam* pluribus locis explicandis valere potest. Optat scilicet sacer Scriptor ut severitate poenarum deterreantur peccatores, et a peccatis cessent, ut eorum exemplo iusti non depraventur, et forte ipsi peccantes ad Dominum revertantur iuxta illud ps. 82, 17: « Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine. »

Hisc addere possumus, quod antea innuimus, styli Orientalium, praesertim in poesi, multo vehementiorem esse nostro loquendi usu, quare nonnulla hyperbolica esse possunt: qua ratione etiam similes imprecationes in libro Iobi occurrentes (III, 3-15, VI, 8, 7 etc.) explicari posse passim docent interpretes.

Nunc vero ut de ps. 108 pauca in specie dicamus, imprimis omittenda non est quorundam expositio, qui nodum difficultatis secant contententes imprecationes illas vv. 3-19 non esse Davidis contra inimicos suos, sed viceversa inimicorum contra David, quas ipse ex eorum persona recitat, ut postea auxilium Dei contra illos impleret (v. 21, 26-28). Ita multi ex protestantibus imprimis David Michaelis, et nonnulli etiam Catholici ut Marini, Mingarelli, Mat-

tei etc. Contextus psalmi huic expositioni favere videtur. Et sane in ipso Psalmo exordio incipit propheta exponere quid sit de quo doleat, idque dicit esse contumelias et convicia inimicorum: « Deus, inquit, laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris, et os dolosi super me apertum est » quod melius explicat in sequentibus versiculis dolens de locutionibus *dolosis* et de *sermonibus odii* (v. 2), de *detractionibus* (v. 3) et de *odio* (v. 4) inimicorum suorum: tum vero in v. 5 incipit ex abrupto in singulari numero: « Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet a destris eius » et alias imprecationes addit usque ad v. 19. Quare haec videntur esse ipsa inimicorum maledicta contra eum prolata, de quibus in primis versiculis generatim conquestus fuerat, ita ut ante illa verba: « Constitue super eum etc. » subintelligendam sit participium *אֲמַרִים* dicentes, quod etiam in aliis psalmis omittitur, et suppleri debet ad mutationem subiecti loquentis intelligendam (1). Rarsum completis imprecationibus v. 19 addit: « Hoc opus eorum qui detrahunt mihi apud Dominum: et qui loquuntur mala adversus animam meam, » quod videtur referri ad praecedentia inimicorum verba (v. 5-19). Mox in v. 20 divinam opem contra haec implorat: « Et tu (tu autem), Domine, fac mecum propter nomen tuum... libera me etc. » et in sequentibus de conviciis et imprecationibus inimicorum iterum loquitur: « Et ego factus sum opprobrium illis (v. 24)... maledicent illi et tu benedices (v. 27)... Induantur qui detrahunt mihi pudore » (v. 28).

Quantumvis speciosa videatur huiusmodi expositio non audeamus tamen eam admittere tum quia mysticum et sublimiorem sensum psalmi de medio tolleret tum propter contrariam fere omnium Patrum interpretationem, tum praesertim propter testimonium S. Petri qui expectantibus Apostolis ac discipulis adventum Spiritus Sancti in coenaculo, proponens alium Apostolum in locum Iudae proditoris sufficiendum esse ipsi Iudae applicat verba nostri psalmi (v. 7): *Et episcopatum eius accipiat alter*: « Viri fratres inquit, oportet impleri Scripturam, quam praedixit Spiritus Sanctus per os David de Iuda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderant Iesum... scriptum est enim in libro psalmorum... fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui inhabitet in ea (Ps. 68, 25) et: epi-

(1) V. ex. gr. Ps. II, 3, Ps. XXI, 9, etc.

scopatum eius accipiat alter (Ps. 108, 7). » Quamvis enim S. Petrus ibi non utatur solemniori illa formula *ut impleretur Scriptura*, aegre tamen potest eius allegatio explicari in sensu *accommodato*, quasi nempe Iudae proditori accommodaverit verba illa (Ps. 108, 7), quae non de Iuda sed de David ab inimicis prolata fuissent.

Nec admitti potest mysticus illorum verborum sensus, non enim decet iustum ac sanctum David figuram seu typum dicere impium ac proditoris Iudae. Nec denique verosimile est verba illa inimicorum duplicem habuisse sensum literalem alterum ab inimicis intentum, alterum a Spiritu Sancto intellectum, quemadmodum ex. gr. scimus factum esse in verbis Caiphae contra Christum prolatis (Jo. XI, 49, 51). Accedit etiam plura in contextu inveniri quae Davidi nullatenus conveniunt, quaeque etiam hostes insano odio excaecati nunquam contra illum proferre potuissent (1).

Quare recedendum non est a communi interpretatione qua omnes imprecationes (ps. 108, 5-19) ipsi David tribuuntur. Explicandae autem sunt uno vel altero ex iis modis quos superius innumimus. Si quaeratur autem quomodo sit singularis ille inimicus contra quem praefatae imprecationes diriguntur, alii respondent esse Iudam, ita ut David hic loquatur in persona Christi, cuius typum gerebat, alii dicunt esse Doeg Idamaeum principem familiarium Saulis, et Davidis inimicum, alii dicunt esse Achitophel prius amicum, postea proditorem Davidis, et praecipuum rebellis Absalomis fautorem, ita tamen ut verba v. 7 propter Petri testimonium ad Iudam referenda sint. Omnes istae sententiae simul componi possunt si dicamus totum locum v. 5-19 duplicem habere sensum, literalem quidem de David eiusque hostibus, mysticum autem de Christo eiusque persecutoribus, imprimis Iuda proditore. Haec de prima obiectione.

Resp. ad 2^m omnes Psalmos de altera vita tum felici iustorum, tum misera impiorum rectissimam ac sublimissimam ideam ingerere. Talia sunt illa: *Satiabor cum apparuerit gloria tua: inebriantur ab ubertate domus tuae... In lumine tuo videbimus lumen, et alia similia*. Impossibile est igitur dubitare quin David sacer scriptor et propheta recte senserit de animorum immortalitate, et de altera vita. Oportet itaque alio sensu explicare obiecta verba, quae contrariam aliquid videntur continere. Ad hoc autem intel-

(1) Legi potest de hac re Patrizi in op.: *Cento Salmi tradotti letteralmente dal testo Ebraico, e commentati*. Roma 1875, pag. 285 seqq.

ligendum praemittendum est vocem *infernus*, hebraice *seol* שְׁאוֹל, non sepulchrum significare (ut quidam volunt praesertim inter protestantes), sed locum, vel receptaculum animarum, quae a corpore separatae ibi adventum Redemptoris expectabant si in Dei gratia vitam finissent, vel perpetuo detinebantur inter tormenta si in peccato decessissent, et nonnisi indirecte aliquando sepulchrum designare (1). Hoc posito Propheta dicit in inferno homines Deum laudaturos non esse, sive quia animae illorum qui aeternis suppliciis addictae sunt Deum non laudant sed blasphemant, sive potius quia omnes mortuorum animae etiam iustorum non ita Deum laudant in inferno quemadmodum *nos qui vivimus* facere possumus et debemus, publica scilicet laude quae aliorum sensibus subiecta est, societatis felicitatem promovet, iustos aedificat, malos ad poenitentiam excitat, quae omnia a solis hominibus in societate viventibus praestari possunt. Animae vero mortuorum ab hominum sensibus remotae interno tantum cultu et a nostro diverso Deum laudare possunt. Id sane et non aliud prophetae verba innuunt cum vox *zecher* זָכַר quae in ps. 6 occurrit quaeque per voces *memor erit* redditur in Vulgata Latina, non simplicem recordationem vel laudem quaecumque denotat, sed publicam et solemnem laudis et cultus celebrationem (Vid. cit. Lex. Gesenii ad hanc vocem).

Pars II. Obiectiones morales contra librum Ecclesiasticus.

Paulo graviora sunt quae ex libro Ecclesiasticus obiici solent. In hoc enim libro falsas doctrinas Epicureismi, fatalismi, aliosque similes errores se invenisse putant multi ex recentioribus incredulis cum Voltairio, quibus praeiverant antiquiores nonnulli haeretici, de quibus loquitur Philastrius in haeresi 133, nec non antiqui nonnulli Iudaeorum doctores de quibus mentio fit in Talmude (Tract. *Seiabbath* Fol. 50) et apud S. Hieronymum (Com. in Ecclesiasticus XII.). Horum argumenta breviter expendemus.

Obiic. 1^a Epicureorum doctrina in libro Ecclesiasticus aperte docetur. *Imprimis* enim nihil magis commendat quam edere, bibere et laetari, et hanc dicit esse hominis destinationem super terram. Ita ex. gr. postquam deslevisit rerum omnium vanitatem, et multiplices huius vitae afflictiones concludit se amplius laborare nolle

(1) Vid. Ios. Montaldi in sua Buxtorfiani lexicis editione, et Drach in *Lexico manuali Gesenii* ab eo expurgato Ed. Migne, pag. 595.

(II, 20): « Unde cessavi, renuntiautique cor meum ultra laborare sub sole » et paulo post generatim concludit (v. 24): « Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animae suae bona de laboribus suis? » Et iterum (III, 13): « Omnis enim homo qui comedit, et bibit, et videt bonum de labore suo hoc donum Dei est » quae etiam repetit v. 22, et clarius V. 17-19 ubi iterum haec commendat, et addit: « Et haec est pars illius (hominis). » Secundo eo usque progreditur in honorum materialium commendatione ut alteram vitam neget, vel in dubium revocet, et nullam differentiam ponat inter brutorum et hominis destinationem. Sane III, 18, 19 ait: « Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis. Idcirco unus interitus est hominum, et iumentorum, et aequa utriusque conditio: sicut moritur homo sic et illa moriuntur... et nihil habet homo iumento amplius » et paulo post (v. 21): « Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus iumentorum descendat deorsum? » Unde iterum concludit laetandum esse in hac vita, et hanc esse hominis partem: « Quis enim, inquit, eum adducet ut post se futura cognoscat? » (v. 22). Haec prorsus similia sunt iis quae in Epicureorum et scepticorum scriptis leguntur. Tertio tam incertis et vagas notiones habet auctor iste de rebus moralibus ut in plures contradictiones incidat: ita ex. gr. ubique docet laete fruendum rebus huius mundi, et nihil eo melius esse in hac vita, alibi vero hoc etiam vanum esse affirmat (II, 11): nunc ad laetiam hortatur (VIII, 15; XI, 9) nunc autem illam uti stultam traducit (II, 2) et melius esse ire ad donum luctus quam ad domum convivii (VII, 3-5): sapientiam modo laudibus extollit (X, 1 seqq.) modo vanam et fastidiosam dicit (II, 15, 20); denique cum dixisset incertum esse quo post mortem vadat spiritus hominis (III, 21) postea affirmat corpus quidem hominis in terram reversurum, spiritum autem rediturum ad Deum qui dedit illum (XII, 7). Hinc concludunt adversarii librum Ecclesiasticus erroribus moralibus et contradictionibus plenum esse.

Responsio ad praecedentes difficultates.

Quae superius obiecta sunt diu exercuerunt ingenia interpretum, qui in diversas abeunt sententias. Universim tamen duae sunt viae ad huiusmodi difficultates solvendas: vel enim 1^a negatur principia illa, quae Epicureismum vel scepticismum redolent, a

Salomone ex propria sententia prolata esse, vel II° hoc admittitur, et illa omnia benigne et iuxta normam sanae rationis exponuntur. Operae pretium erit utrumque respondendi modum breviter declarare.

I. Declaratur prima responsio eorum qui negant obiecta loca ex Salomonis sententia prolata esse.

Qui hanc respondendi viam ineunt variis modis librum exponunt. Nonnulli recentiores totum librum Ecclesiasticum per modum dialogi scriptum esse putant inter Sadduceum et Pharisaeum, quorum primus voluptates et temporalia commoda laudat et prosequitur, alter contra vitae austeritatem extollit, nempe iuxta proprium uniuscuiusque sectae ingenium. Verum hoc affirmant ii tantum qui Salomoni librum abdicant, eumque scriptum existimant post tempora imperii Macedonici, postquam scilicet Sadduceorum et Pharisaeorum controversiae ortae fuissent. Qui vero communem sententiam sequuntur de Salomone libri huius auctore, nullo respectu habito ad Sadduceos vel Pharisaeos, duos inducunt loquentes, primum quidem in 1^a parte libri, vanitatem et molestiam praesentis vitae exaggerantem, alterum vero in 2^a parte prioris querelas castigantem, et crebro insinuantem non obstantibus malis huius vitae, moderatam laetitiam et tranquillam bonorum temporalium usum laudabilem esse. Hi auctores opinionem suam stabilire conantur ex eo quod in principio libri querelae de vanitate et molestia rerum humanarum solae occurrant, deinceps vero semper rariores fiunt et circa libri finem prorsus cessant; contra vero monita de hilari vitae usu Cap. IV incipiunt, et paullatim crescunt usque ad finem. Verum, ut scite observat Ackermann *Introd. in libros V. T.* §. 201, huiusmodi libri partitio inter duos loquentes fundamento caret; nam duo illa, scilicet vanitas rerum omnium, et laetus vitae usus, in praecipuis capitibus coniuncta inveniuntur, ut ex gr. Cap. II, 1-20 coll. 24, 26, III, 40, 41, coll. 42, 43, 22, etc. Denique generalis assertio quod omnia vana sint quemadmodum in libri exordio I, 2 ita in fine XII, 8 reperitur.

Omissis itaque huiusmodi artificiosis et incertis explicationibus, alii auctores, qui primum respondendi modum tenent communiter affirmant librum Ecclesiasticum per modum unius orationis a Salomone exaratum esse, in qua tamen polemica oratione impiorum falsas sententias et stultas argumentationes ipsis eorum verbis pro-

ponit tamquam obiectiones, quibus paullatim respondet vera principia huc illuc opponens, ambiguus sensus declarans, et ita gradatim errores dissipans donec in fine omnes simul perstringat et ingulet magnifica illa conclusione ad quam totus liber tendit: « *Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time et mandata eius observa: hoc est enim omnis homo: et cuncta quae fiunt adducet Deus in iudicium* » (XII, 13, 14).

Huiusmodi responsio praecipue a Graecis Patribus adhibetur, quibus nonnulli etiam Latinorum Doctores atque interpretes accedunt, ut ex gr. Gregorius Magnus Lib. 4° Cap. VI Dialog. S. Thomas 1. q. 75 a. VI ad 1° ubi explicans verba Eccl. III. 19 observat ea a Salomone proferri in persona insipientium (1); ita etiam Lyranus, Calmet, Veith et alii. Horum sententia difficultatem funditus evertit. Quae enim primo et secundo loco obiecta sunt, in hac hypothesis, vere damnanda ac reprobanda essent, quemadmodum ab ipso sacro Scriptore reprobantur. Quae autem tertio loco obiciebantur de contradictionibus in libro Ecclesiasticis occurrentibus facile intelligerentur; contradictiones enim revera existerent, non tamen inter eiusdem auctoris sententias, verum inter impiorum ac stultorum verba, et sacri Scriptoris principia.

Fundamenta huius opinionis esse possunt 1° ipsa difficultas recte intelligendi citata loca, quae in suo obvio sensu accepta errores continent. 2° Contextus quorundam locorum id confirmare videtur, ut ex gr. II. 15-20, III. 18, seq. etc. ubi Salomon videtur quasdam conclusiones falsas ponere non iuxta mentem ac sensum quam tunc habebat, sed iuxta cogitandi rationem quae illum fortasse deceperat cum vanitati plus aequo indulgeret, et a recto tramite aberraret, vel etiam iuxta illud quod stulti in similibus adiunctis constituti cogitare solent. 3° Confirmari videntur haec sententia ex comparatione cum libro Sapientiae ubi ex sententiis et ex persona Salomonis scriptor loquitur. Siquidem in cap. II similes insipientium errores proponuntur ex gr. v. 2: « *Qui ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tamquam non fuerimus.. cinis erit corpus nostrum et spiritus diffundetur tamquam mollis aer* » unde concludunt v. 6 seq. « *Venite ergo et fruamur bonis quae sunt, et utamur creatura tamquam in iuventute celeriter... coronemus*

(1) Verum in 2, 2 q. 164 a. 1 ad 2° eadem verba iuxta rectam rationem explicat tamquam verba S. Scripturae.

nos rosas antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra... ubique relinquamus signa laetitiae, quoniam haec est pars nostra, et haec est sors » et ita deinceps. Hanc comparationem urget S. Thomas loc. cit. ut ostendat etiam verba Ecclesiastis obiecta ex persona stultorum posita esse. Unum discrimen est quod in libro Sapientiae id expresse monetur, praemittitur enim initio Cap. II: « *Dixerunt enim (impii) cogitantes apud se non recte,* » et postea sequuntur citata verba; in Ecclesiaste autem non expresse monetur sed lectori intelligendum relinquitur. Nec obstat frequens mutatio personae loquentis, nam haec saepissime occurrit in sacris libris praesertim poeticis, ut est noster, absque ulla admonitione. Weissenbach citatus a Veith (*Scriptura contra incred. propugn.* V. T. pars V. sect. 3, quaest. 3) suspicatur in autographo libri Ecclesiastis verba impiorum diverso characteris genere exarata fuisse, ut possent statim a lectore distingui, sed postea a librariis differentiam illam characterum neglectam fuisse.

II. Exponitur secunda responsio eorum qui obiecta verba sacro Scriptori tribuenda esse docent.

Pluribus Sacrae Scripturae interpretibus prima responsio minime arridet utpote quae fundamento carere videatur, et minime necessaria sit ad difficultatem solvendam. Existimant enim omnia illa loca, quae ex Ecclesiaste obiciuntur verum ac rectum habere sensum a Salomone intentum, iuxta quem explicanda esse dicunt. Ita plerique ex Latinis Patribus et recentioribus interpretibus. Iuxta horum sententiam ita propositae difficultates solvi possunt.

Resp. ad 1^m objectionem de Epicureismo; distinguendum esse *abusum rerum temporalium a legitimo earum usu.* Porro nullus est locus in libro Ecclesiastis ubi aperte doceatur rebus huius vitae sine moderatione et contra rationis dictamen fruendum esse, quinimo moderatus vitae usus, et cum Dei timore coniunctus ubique suadet. Id enim significant verba illa quae in obiectis locis recurringunt, *donum Dei esse*, quod bonis temporalibus uti liceat, tum etiam et praecipue quod passim inculcat *Deum timendum esse et iudicium eius formidandum* (XII, 13, 14), *mandata Dei* sedulo observanda (ib.) concupiscentiam fraemandam (XI, 10) sectandam religionem et probitatem et divinae providentiae fidendum (V passim), immodicam laetitiam fugiendam (VII, 3, 4), ipsas voluptates vanas esse (XI, 9, 10), denique mortis considerationem tamquam

utilem fovendam (VII, 3). Haec profecto cum Epicureorum et incredulorum cogitandi et agendi ratione minime conveniunt. Aliunde vero temperata laetitia, et honestus bonorum temporalium usus condemnari non possunt. Quare potuit sapienter Ecclesiastes ad haec homines hortari, praesertim homines considerans praesciendando ab aeterna vita, de qua tantum in secunda parte verba facit, et relative ad eorum conditionem qui in rerum temporalium acquisitione omne tempus omnesque vires insumunt, et pessumdant: certe enim prudentius sub hoc respectu ac aequius est vitae tranquillitati et laeto bonorum usui indulgere, quam seipsum inanibus curis consumere. Altiozem tamen finem clare ostendit in fine libri et praesertim in conclusione superius citata (XII, 13, 14). Nec omitendum est Salomonem sub veteris Legis Legum oeconomia scripsisse, quae non adeo sublimem ac perfectam morum doctrinam praeserebat ac in Evangelica lege fit, in qua licet non damnentur divitiae ac bona huius vitae, frequentius tamen earum *renuntiatio*, voluntaria *paupertas*, carnis *mortificatio* laudantur et suadentur.

Ad 2^m objectionem quod attinet, scilicet de scepticismo et de negata animae immortalitate, respondent etiam haec explicari posse. Imprimis enim auctor aperte prodit suam sententiam de animorum immortalitate et aeterna vita vel misera vel beata, non solum cum ad sectandam iustitiam et fugiendam peccata provocat, sed etiam expresse in cap. XII, 7 inquit: « *Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum* » et v. 14: « *Et cuncta quae sunt adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit.* » Quare necesse est obiecta verba (III, 18-22) recto sensu explicare, scilicet cum ait: *unum esse interitum hominis et iumentorum, et nihil habere hominem iumento amplius*, intelligendus est non de anima eiusque vita, sed de corpore et de conditione vitae animalis: sub hoc enim respectu vere similes sunt homines bruti, iisdem legibus subiecti, plerumque etiam infirmiores, quemadmodum animadvertit S. Thomas in locis citatis. Quod autem ait Ecclesiastes v. 21: « *quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus iumentorum descendat deorsum?* » potest imprimis aliter legi iuxta textum originalem, qui literaliter ita reddi potest: « *Quis novit spiritum filiorum hominum, qui (spiritus) ascendit sursum, et spiritum iumentorum, qui descendit deorsum in terram?* » quo difficultas

non solum evanescit sed contra adversarios retorquetur. Vel etiam accepta lectione Vulgatae verba illa: « *Quis novit* » possunt ita intelligi ut Auctor non neget discrimen inter pecudes et hominem secundum animae dignitatem, sed adiciendo *quis* difficultatem rei voluit demonstrare. Haec enim loquendi formula in Scripturis sanctis non de impossibili, sed de difficili plerumque accipitur ut Is. LIII, 8 *Quis enarrabit?* Ps. 14, 4 *quis habitabit?* Ier. XVII, 9 *quis cognoscet?* etc. (Ita Hieronymus in h. l.). Vel etiam intelligi potest de scientia experimentalis, secundum quam nescimus quo pergat humanus spiritus cum corpore separatur.

Ad 3^m denique obiectionem de contradictionibus, respondent has commode componi posse et apparentes tantum esse. Et sane potest quis alios hortari ad laetum rerum temporalium usum, simulque declarare etiam ibi inesse vanitatem: quamvis enim ea bona licite usurpari possint et hominis animum utrumque relaxent, nonquam tamen perfectam homini felicitatem afferunt. Eodem modo potest quis absque ulla contradictione laudare moderatam laetitiam quam quis proprio labore sibi comparavit, eodemque tempore damnare immodicum et effraenatum impiorum gaudium, et docere multo melius esse cum bonis alligi et tristari, quam ridere cum impiis. Ita etiam commendare quis potest veram sapientiam quae praecipue in Dei cognitione et in moribus ad iustitiam componendis consistit, et ex alia parte contemnere ac reprobare mundanam sapientiam quae in divitiis accumulandis, temporalibus negotiis expediendis, et proximorum animis astute circumveniendis occupatur. Ex hisce apparet obiecta loca, etiamsi Salomoni ipsi ex propria mente loquenti tribuantur, tamen recto sensu intelligi posse.

Haec satis sint de *speculibus quaestionibus* circa veritatem librorum Pentateucho posteriorum. Plures aliae quaestiones videri possunt apud saepius laudatum Veith op. cit. Pars II-VI Veteris Testamenti, et apud Glaire in *Libris Sanctis vindicatis* Tom. II (1) aliosque probatos auctores.

Nunc ad Pentateuchum veniendum est.

(1) Extat hoc opus etiam Italica lingua redditum cura Compilatorum Bibliothecae Catholicae et Neapoli editum.

ARTICULUS II.

DE VERACITATE PENTATEUCHI, SEU LIBRORUM MOYSI

Demonstrata librorum Pentateucho posteriorum veracitate, iam ad ipsum Pentateuchum seu libros Moysi accedendum est, quorum veracitas eo maiori diligentia demonstranda ac vindicanda est quo maior est eorumdem librorum antiquitas, difficultas, et gravitas, et quo vehementius ab religionis hostibus impugnari solent. Contra hos enim libros mirum est quanto impetu ferantur tum veteres tum recentiores increduli ac rationalistae, quorum alii Moysen fraudis ac mendacii accusare audent, quemadmodum impius auctor libri *De tribus impostoribus*, alii vero ex mythico systemate narrationes Mosaicas pro *fabulis* vel *legendis* habendas esse volunt quas auctor ex populari traditione collectas, in defectu verae historiae scripto consignaverit. Iuxta horum systema protoparentum creatio, et dona supernaturalia quibus a Deo instructi fuisse dicuntur, eorumdem lapsus et naturae humanae corruptio inde sequuta, diluvium in orbem immissum in peccatorum poenam, promissio futuri Reparatoris, frequentes Dei apparitiones, mirabilis Dei providentia in familia Abrahami tuenda et revelationis deposito per Hebraeorum gentem custodiendo, et cetera quae praeter ordinarium naturae cursum accidisse referuntur nihil aliud sunt quam naturalia facta plus minusve ex populi phantasia vel superstitione exaggerata et in portenta transformata, vel etiam sunt symbolica et mythica involuera quibus veritates quaedam naturalis religionis adumbrantur. Itaque contendunt ab omnibus hisce figmentis Pentateuchum ope critices liberandum esse, ut vera historia ac doctrina sub illis latitans eruatur. Ita post Eichhorn, de Wette et alii saepius commemorati, inter quos eminent nostra aetate Ewald in sua *Historia populi Israel* (ed. 3^a 1864) et Colenso in saepius citato opere de Pentateucho et Iosue libro (ed. 2^a 1862-65). Contra horum temeritatem et praeeconceptos errores constitimus sequentem Thesim.